

Canales, recipiendarios y entencionalidá na lliteratura'n llingua asturiana

MIGUEL RAMOS CORRADA

Cuando lleí la mio tesis doctoral so la vida y la obra de José García Peláez («Pepín de Pría»), nel mes de Xunu de 1983, nel entamu la mesma afitaba que'l corpus ideolóxicu calteníu na lliteratura asturiana del sieglu XIX diba dirixíu, sobre tou, al campesín; apobinamientu talu foi retrucáu pel profesor Sr. Caso, pa quien la lliteratura n'asturianu del XIX yera produktu de los setores sociales urbanos y a ellos diba empobiná. Güei, espueláu peles pallabres del profesor Sr. Caso quiero desaminar de nueu l'asuntu, anque doime cunta que ye cosa trabayosa que nun se pue finir con esta ponencia que sólo quier facer una xornada d'un camín qu'otros deben siguir y qu'ente toos debemos caleyar.

Naide paez ñegar nestes dómines que la lliteratura n'asturianu de los sieglos XVII y XVIII yera una lliteratura qu s'espardía oralmente y que diba dirixía a una población campesina, que yera la casi totalidá de la rexón, población entovía monolingüe. La función d'esta lliteratura taba nel entretenimientu y na ensiñanza («docere et delectare»), xunto cola crítica social, lo que-y daba un ciertu caráuter circunstancial en delles ocasiones, y un ciertu semeyu, tanto pola forma comu pola función, cola lliteratura

de cordel en castellán, qu'amás n'Asturies nun tuvo puxu.

Col pasu a la primera metada del sieglu XIX, anque la situación llingüística nun cambia muncho (les leves nun yeren entovía abondes, nin la endustrialización, nin la concentración urbana, sólo el 5 por ciento vivía nes ciudaes, entamaren...), ensin embargu apaez nel ámbetu la lliteratura asturiana un nueu canal de difusión: la prensa escrita, el periódicu, que dexa a un llau, de xemes en cuandu, a la difusión oral, pero sobre tou, que la potencia y da-y un espardimientu mayor.

Dende l'apaición nel añu 1808 de la *Gazeta de Oviedo*, la prensa nun dexó de medrar a lo llargo de tol sieglu XIX, espoxigue que nun sólo cuayó n'Uviéu, sinón qu'algamó a casi tol Principáu. Evaristo Casariego¹ recueye los conceyos y poblaciones nos qu'hubo prensa escrita: Ayer, les Arriondes, Avilés, Barros, Boal, Cabrales, Candamo, Candás, Cangas de Tinéu (güei del Narcea), Cangues d'Onís, Castriellón, Castropol, Colunga, Cuadonga, Cuideiru, Figueiras de Castropol, Xixón, Grao, L'Infiestu, Llangréu, Llaviana, Lluarca, Lluanco, Llanes, Mieres, Morea, Muros de Pravia (güei del Nalón), Navia (de Luarca), Uviéu, Parres, Peñamellera Baja, Pola de Llena, Pola de Siero, Pravia, Proaza, Ribesella, Riberas de Pravia, San Esteban de Bustiello, San Esteban de Pravia, San Salvador de Cabanaquinta, Soto'l Barcu, Tapia de Casariego, Tinéu, Turón, Trubia, Vigo, Veiga de Ribadeo (güei Veigadeo) y Villaviciosa.

Anque la vida de munches d'estes publicaciones fora efímera, ensin embargu, en cada llugar hubo abondes; por exemplu, y ensin cuntar les de les viles más emportantes, en Lluarca hubo 29, en Mieres 29, en Sama 15, en Cangues d'Onís 14, en Llanes 12,

¹ Casariego, J. E.: *Exposición sobre historia del periodismo asturiano*, Uviéu, 1971, pág. 25.

en Villaviciosa 10, en Pravia 10, en L'Infiestu 8... Too esto fáinos ver que la prensa escrita taba muncho más cerque físicamente del campesín de lo que güei lo ta y anque ésti fora analfabetu y el primer destinatariu del periódicu fora'l villandiegu o el campesín estruú, ello nun quier dicir que'l testu escritu nun algamaba hasta elli, sobre tou si se tien en cuenta'l vezu de lletura coletiva nos llugares d'aconceyamientu y entretenimientu, vezu propiu de la sociedá campesina asturiana. La lletra emprentá diba ansina al alcuentru del campesín y muncho miyor sería si esa lletra tuviera na llingua de so (l'asturianu).

Too esto fainos acolumbrar que la burguesía villandiega y terratenientes qu'hebría emplegao'l so capital na compra de les tierres produktu de la desamortización² y de les qu'algamaba rentes abondes, debía tar enteresáu'n controlar ideológicamente al campesín y pa ello nada miyor que la lletra emprentá, que tenía un gran prestixu nos grupos y sociedaes semianalfabetes. Emplega, ansina, esta burguesía un estrumentu abondo ideológizáu (la prensa del XIX yelo polo menos hasta los años 80), al serviciu de les consines partidistes (casi tolos periódicos lo son, anque dalgunos se nomen independientes).

Nesti contestu d'espoxigue de la prensa, comu nueu canal de difusión de la lliteratura n'asturianu, y d'entamu d'apropiación, pola burguesía urbana, de la tierra produktu de la desamortización, apaez la figura de Xosé Caveda y Nava (1796-1882), figura que pue ufiertase comu'l prototipu del escritor burgués qu'entama a emplegar la lliteratura n'asturianu con unos entereses de clase estremaos (los de la burguesía), lo que fai que na so obra escomencié a alcontrase una serie de prexucios e idegalizaciones so la llingua asturiana, la hestoria, el folklor y la iden-

² So la tema da noticias abondo enteresantes José María Moro Barreñada na so obra *La desamortización en Asturias en el siglo XIX*, Xixón, 1982.

tidá rexonal. El poema nel que, quiciabis, apaez más ñidia esa entención d'emponderamientu d'una moral campesina-costumista y d'un mundiu arcaicu seya *La vida de la aldea*.

Dende l'antigüedá clásica la poesía campestre idealista sigue dos sendes: la del bucolismu pastoril nel que la ñatura y el campu son l'oxetu poéticu a describir, constituyéndose, amás, comu un mundiu autónomu; y la del ámbetu campesín comu modelu moralizador y exemplu de facer social. Nesta segunda ye onde atopamos el poema de Caveda, poema que tien por tema'l tópicu horacianu del «Beatus ille», tópicu qu'algamó nel Renacimientu hispanu gran puxu, anque desdibuxando l'epicureísmu d'Horacio y insertándoy una entención moralizante de caráuter estoicu-cristianu y una serie de conotaciones sociales escontra lo que'l mundiu urbanu (burgués) sinificaba; d'equí hereda Caveda la tema, mas lo que na Roma imperial y na España renacentista tenía sintíu pol auxe de la filosofía epicureísta nun llau, pol redescubrimientu del mundiu clásicu nel utru y pol desendolcu desaforáu, n'ambos momentos, de la vida urbana colo que trayía apareyao d'esmolición, contradicciones y d'esmigayamientu de vieyes idegues, nun lo tien n'Asturies del sieglu XIX (1.ª metada) y nun lo tien, nel primer llugar, porque'l tópicu tema horacianu nun yera emplegáu na poesía d'aquelles dómines, y nel segundu porque l'home del sieglu de Caveda hebría desendolcao nueos mitos, filosofíes y formes d'arrepuestiar al axitamientu, sobre too social, nel que taba calumbráu.

Ya nel sieglu XVIII escomencia a dáse-y al tema d'Horacio un tonu lánguidu y muelle, paiciu al madrigal francés y dende equí a la anacreóntica de Meléndez Valdés sólo hai un pasu; pel otru llau l'estoicismu luisianu, emparentáu tamién col «Beatus ille», toma de la man de Xovellanos y sos discípulos el camín de la gueta'l perfeccionamientu del home sabiu nel contactu cola ñatura. Col Romanti-

cismu la naturaleza faise sublime y tráxica y dalgunas vegaes terrible, algamando a convirtise'n fantástica; nun ye esta ñatura romántica'l llugar apai-cible que mos pinta Caveda.

Podemos dicir, per tanto, que dende l'últimu quartu del sieglu XVIII y hasta la segunda metada del XIX, ufiértense na poesía estos tres aspeutos de la naturaleza: 1.º) El so aspeutu amaneráu y apolizáu propiu pa la lúdico-erótico del rococó. 2.º) El so aspeutu traspositor y perfeccionador del home pol camín de la envitación al estudiu. 3.º) El so aspeutu sublime y terroríficu. En *La vida de la aldea* dengún de los tres aspeutos apaez, l'asuntu del poema y el desendolcu que d'ésti fai Caveda, faen del poema un poema arcaicu y arcaizante, non modernu, lloñe de la conceción de la naturaleza y del paisaxe qu'he-bia empuestu'l gustu artísticu del momentu comu pue comprobase echando una güeyá a los poemas recoyíos pol marqués de Valmar³.

Caveda, home que ñaz no cabero del XVII, ensi-ñáu, por razones familiares, nos ámbetos xovellanis-tes, nun ye capaz, o nun quier, seguir el camín del modelu poéticu ilustráu, y por otra parte'l Romanti-cismu cuaya serondamente n'Asturies (col *Nalón* en 1842) cuando'l nuestro poeta taba ya acutronáu so-cial, ideolóxica y artísticamente. Nel so descargu hai que dicir que'l Romanticismu n'Asturies medró poco, tanto cualitativa comu cuantitativamente fa-lando; tol movimientu yeren dalgunos —pocos— escritores xóvenes que siguín los patrones estéticos del momentu, ensin base social, per ende pue des-plicase que los Gabriel Ortiz, Suárez Bravo, José M.ª Albuerne, Miguel Menéndez Arango... nun fixe-ren escuela y que Caveda nun contautase artística-mente con ellos.

³ Del Cueto, Leopoldo Augusto (marqués de Valmar): *Poetas lí-ricos del siglo XVIII*, Madrid, 1869.

Golviendo a la tema de *La vida de la aldea*, comu yá diximos, ye una tema arcaizante qu'afita dende'l primer momentu del so emplegu un estigma que dempués farà hestoria: la xuntura ente la llingua asturiana (llingua antigua) y los asuntos arcaicos, propios, sobre tou, del ámbetu campesín. Esti plan-tiyamientu qu'acomuña l' asturianu col pasáu arcai-cu campestre va char raigaños na nuesa lliteratura, dándose'l casu que ye nella, si se tien en cuenta la so poca vitalidá, onde más versiones se dan del «Bea-tus ille» nel sieglu XIX (la de Juan M.ª Acebal y la de Justo Alvarez Amandi).

Caveda escueye, amás, un asuntu con munches conotaciones morales y sociales y emplega más de la metada del poema pa contraponer les ocupaciones y trabayos públicos del señor de ciudá y del campe-sín, idegalizando les d'ésti y depreciando les d'aquél. El caráuter idealista y moralizante del poema faise inda mayor cola descripción costumista de les fiestes del campu y col fin del poema'n forma de másima. El mundiu campesín ye ansina reflexáu comu un mundiu que vive entovía nuna Edá d'Oru idílica lloñe del mundiu real y del poder y qu'emplega una llingua arcaica comu'l mesmu (l'asturianu).

Dexando a un llau l'emplegu que Caveda fai d'un asuntu pasáu de moda, pue, y debe, tenese'n cuenta que ye probatible que Caveda fixera una lletura clá-sica de la tema poética que desendolca en *La vida de la aldea* (señardá del home afogáu pola vida po-lítico y social que vive na ciudá por un mundiu n'ar-monía y calma), mas Villaviciosa, Xixón o Uviéu nun yeren nin la Roma del imperiu, nin la Corte o Salamanca del XVI, yeren conceyos nos que la po-blación campesina yera mayoritaria, y, amás, nun podemos escaecer que toa obra lliteraria, al ser un estrumentu de comunicación ambigu y en dos fases, tien más d'una lletura; ¿cuála sería la del campesín al que-y llega oral o per escritu esti poema de Ca-veda?

Per tanto, oxetivamente, Caveda ye'l responsable de esa lletura, —anque nun la pretendiera—, cosa de la que nun tamos seguros, sobre too si se tien en cuenta l'emplegu que se fai d'una tema arcaica y pasada de moda, y ye'l responsable del mesmu mou del ententu de compensar idealistamente al campesín, tresformando, pol mediu la pallabra escrita (estruментu de prestixu ente los aldeganos), un asitiamientu amiseriáu nun asitiamientu idílico.

En resumen, podemos dicir que l'apaición d'un nueu canal de difusión de la lliteratura n'asturianu, nun cambia'l destinatariu de la mesma, sinón qu'ensensifica la so influencia. Esta apaición coincide, pel otru llau, col asoleyamientu de dalgunos escritores, Caveda ye'l primeru y más sinificativu, qu'escomencipien, emplegando estilemes propios de la lliteratura de vezos, a ufiertar una visión idegalizá y reducionista de la vida del aldeganu, ansina comu de la so llingua, pa dir dempués identificándolu con determinaos plantiyamientos políticos y sociales (el

mesmu Caveda fai lo nel so poema *Una aldeana del concejo de Gijón al príncipe de Asturias* que pa mín nun dexa de ser más qu'un siguimientu de *La vida de la aldea*, al menos na so ideoloxía).

Tolo dicho nun son más que dalgunes idegues sueltas a la espera d'estudios más profundos, emplegando pa ello la estadística, tanto na prensa comu nos escritores asturianos del sieglu XIX.

BIBLIOGRAFÍA

- Del Cueto, L. Augusto: *Poetas líricos del siglo XVIII*. Madrid, 1869.
- Ibaza y Calderón, B.: *El retorno a la Naturaleza. Los orígenes del tema y sus direcciones fundamentales en la literatura española*, Madrid, 1934.
- Lida de Malkiel, M. Rosa: *La tradición clásica en España*; Barcelona, 1975.
- López Estrada, F.: *Los libros de pastores en la literatura española. La órbita previa*, Madrid, 1974.
- Menéndez y Pelayo, M.: *Horacio en España*, Madrid, 1885.
- Orozo Díaz, E.: *Paisaje y sentimiento de la naturaleza en la poesía española*, Madrid, 1974.

